

Mens en Wereld

8e Jaargang no. 8 - September 1953

MAANDBLAD VOOR BUITENKERKELIJKEN ★ UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

MET NIEUWE OGEN

Als we heel jong zijn, beleven we soms, in de lente bijvoorbeeld, van die ogenblikken, waarop de bekende en vertrouwde werkelijkheid als het ware gloednieuw voor ons ligt. Zij vertoont zich in een scherpomlijnde frisheid, alsof zij nooit eerder gezien was. Het is of we de wereld met nieuwe ogen zien, en zij vervult ons van een ongekend zintuigelijk geluk. — Zulke ogenblikken zijn zeldzamer in ons later leven, als de jeugd der zintuigen voorbij is, maar voor de zintuigelijkheid die we verloren, wonnen we de vreugde van het geestelijk zien der dingen. En ook dit kan voor ons opflitsen in een alles doorringende nieuwheid, die ons de sensatie kan verschaffen van een zien met nieuwe ogen. Ook dan ligt de wereld als het ware nieuw geboren voor ons.

In de geschiedenis van de mensheid zijn er perioden, waarin dat nieuwe zien de grondslag vormt voor de ontplooiing van een alomvattende scheppingsdrift, die het hele bestaan een nieuw uitzicht geeft. Zulk een periode was bijvoorbeeld de tijd van de Renaissance, in de 15e en 16e eeuw, die niet voor niets gekarakteriseerd wordt als de eeuw van de ontdekking van mens en wereld. Misschien beleven ook wij zo'n tijd in de wording der mensheid, en als dat zo mocht zijn, dan is ook nu voor het nieuwe humanisme de taak weggelegd daarin de levensovertuiging van het nieuwe zien der dingen te zijn.

In dat licht moeten we de vormgeving van het moderne humanisme ook zien. De bezieling die er van uitgaat, kan niet blijvend berusten op het behalen van opzienbarende successen in de strijd om gelijkberechtigtheid. Hoeveel er op dit punt ook te doen valt, het kan in beginsel niet anders zijn, dan dat wat reeds bereikt werd. Bovendien is het element der sensatie er helaas te nauw mee verbonden om er veel vertrouwen in te hebben als grondslag voor leven en werk. En trouwens, die gelijkberechtigting hangt voor een belangrijk deel juist af van wat het humanisme als levensovertuiging op zichzelf waard is; waard is als bron van voortdurende verdieping en bezinning, warmte en bezieling.

Daarom vooral moet het georganiseerde humanisme een nooit aflatend beroep doen op allen wie dit humanisme als hun eigen levensovertuiging aangaat. Het kan niet buiten hen, omdat hun aller medewerking en toewijding vereist is; niet alleen om door hun aantal te getuigen voor de ernst van hun levensopvatting, maar vooral ook om door hun bijdragen van geest en werkkraft mede vorm te geven aan deze poging het huma-

nisme op ieder terrein van het leven een scheppende en bezielende kracht te doen zijn, waardoor we ons gestuwd weten in ons dagelijks leven en opgenomen voelen in het rythme van het bestaan.

Dat hangt niet af van de formulering der beginselen — hoe belangrijk dat op zichzelf ook kan zijn — noch van allerlei organisatorische of tactische bijzonderheden — hoe onmisbaar ook voor een goede gang van zaken — maar door onze levensovertuiging een als het ware tastbare vorm te geven in onze gemeenschappen, door in de onderlinge verhoudingen en in de aanvaarding van praktische taken in de plaatselijke samenleving een stuk menselijkheid te verwerkelijken, dat heenwijst naar de mogelijkheid van een waarachtig menselijk bestaan, dat voor ieder is weggelegd. En zulk een waarachtig menselijk bestaan is niet alleen een verzekerd bestaan, maar vooral ook een bestaan, waarin de mens zich zinvol geplaatst weet met een eigen verantwoordelijkheid, opgenomen in gemeenschap, en gedragen door het rythme van het oneindige zijn.

Een dergelijke vormgeving vraagt fantasie en offerbereidheid van allen. Fantasie om de passende uitingsvormen te vinden voor de levensvisie die ons stuwt: op organisatorisch gebied gespreksavonden, kernvorming, stijl der bijeenkomsten; in het praktische werk deelneming aan het plaatselijk leven en menselijk contact met allen die daaraan behoefte hebben; en in geestelijk opzicht bezinning op dat wat het humanisme maakt tot een bezielend levensbeginsel. Maar niet minder is de bereidheid vereist om naar vermogen mede de lasten van deze taak te dragen, en ieder op zijn terrein zijn bijdrage te leveren, als het zijn beurt is.

Want het humanisme is geen zaak van enkelen, hoe bekwaam of toegewijd ook, maar van allen. Dan alleen kan het zijn innerlijke kracht zo openbaren, dat het een appèl wordt om deze ontwrichte wereld met nieuwe ogen te leren zien en daarnaast te handelen op alle gebieden waar de mens een taak vindt. Laten we daarbij bedenken dat het moderne humanisme in Nederland een experiment is, waarop de ogen van tallozen gericht zijn, ongodsdienstigen en gelovigen, hier te lande en elders, tot in de Verenigde Staten en India toe. Want hier wordt een poging gedaan de uitdaging van onze tijd te beantwoorden. Laten we niet beneden de maat blijven van de verwachtingen die we gewekt hebben.

J. P. VAN PRAAG, Algemeen Voorzitter

ACTUALITEITEN

● *Het menselijk tekort.* „De calvinist in de lichtstad”, stond in „Het Parool” van enige tijd geleden boven een artikeltje over het gedrag van vele Nederlanders die aan Parijs vooral denken als aan de stad waar de bloemetjes buiten worden gezet. „Er moet iets fout zijn in uw godsdienst” zei een Parijse hôtelhoudster tegen een Nederlands predikant. De neiging om elders uit te leven, wat thuis verboden of zonde is, speelt hier haar boze rol. Nu is het natuurlijk wel pikant te lezen van een gereformeerde hoogleraar in de theologie, die, te Parijs voor een congres aanwezig, de adressen wist van enkele zeer immorele nachtgelegenheden, die hij kennelijk niet wou bezoeken om er tegen de zonde op te treden wij vragen ons tevens af, of het wijzen op de betekenis van de moderne psychologie, die de schrijver in „Het Parool” voor het pastorale werk zo nuttig acht, ook geen zin heeft voor menig humanist, die ook nog vaak vast zit aan opinies over de mens, die verouderd zijn. De „negatieve lading”, de nacht- of schaduwzijde van de menselijke existentie wordt door deze vaak miskend ten nadele van een reële kijk op de mens. En dan komt men ook wel eens tot merkwaardige praktische verlooeningen van illusies over de mens, die tot een gedrag kunnen leiden als bovengenoemde hôtelhoudster laakte.

● *Nog even Voorburg.* Dit opschrift nemen wij over van de Humanistische Persdienst, die een uitlating van Prof. van Niftrik in „Kerk en Theologie” aanhaalt. Deze vindt wat er met de „Voorburgse Courant” is gebeurd een droeve geschiedenis. Vooral om het zwijgen van de Roomse Kerk. Inderdaad zou het ons goed gedaan hebben, indien van prominente zijde dit lokaal schandaal scherp was veroordeeld. Ook de R.K. grote pers deed er het zwijgen toe, zodat wij prof. Niftrik kunnen nazeggen: „Nee wij zijn op het punt van de tolerantie der R.K. Kerk niet gerust.”

● *Humanisme en welstand.* Er zijn beneden-menselijke omstandigheden die een geestelijke doofheid en achterlijkheid in stand houden en veroorzaken, welke elk humanisme onmogelijk maken. Niet alleen in de z.g. achtergebleven gebieden, maar ook in onze Westerse wereld. Luistert U maar naar wat de correspondent van „De Volkskrant” van 31 Juli te vertellen heeft over de laatste statistische gegevens omtrent de toestanden in Italië. Ruim 6 miljoen mensen „leven” beneden ieder peil van wat men een „levensstandaard” kan noemen, bijna zovelen verkeren in „mens-onwaardige condities”. Samen een kwart van de bevolking. Bijna 3% van de bevolking woont in wat geen woningen mogen heten, 10% heeft maar één kamer

voor meer dan drie mensen, 12% één kamer voor meer dan twee mensen. De cijfers over het voedsel zijn haast nog erger. Men kan er over twisten of humanisme het gevolg is van een zekere welstand, zeker is dat het humanisme alleen maar in opstand kan komen tegen het voortbestaan van zulke toestanden en er zich nooit toe zou kunnen lenen ze een hogere wijding te geven en ze daarmee tot op zekere hoogte te aanvaarden — wat gebeurt.

Vandaar ook dat een humanist zich vierkant verklaart tegen de:

● *Ernstige ongerustheid van Prof. Raeymakers.* Deze hoogleraar in het volkenrecht te Leuven heeft zich (zie „Volkskrant” van 24 Augustus) bezorgd gemaakt over en wekt op tot katholiek verzet tegen de beperking van de toeneming der wereldbevolking, vooral in de onontwikkelde gebieden. De toepassing van anti-conceptionele middelen onder Angelsaksische invloed, waarbij een beroep wordt gedaan op de V.N. om ze te verstrekken, vindt hij een ontstellend kwaad. Economisch-sociale hervormingen zijn nodig, betoogt hij alsof iemand dit zou willen betwisten. Maar dat in de internationale organisaties de godsdienst ontkennd wordt, ziet hij als een groot gevaar. Ook moet hier de georganiseerde vrijmetselarij met haar ideaal van een humanistisch aards paradijs weer bijgeslept worden. Dit ontkennen van de godsdienst betekent het ontkennen van prof. R.’s godsdienst. Die welke heersen in de genoemde gebieden zijn blijkbaar niet in tel. De diepste gevoelens van een groot deel der mensheid worden gekwetst volgens prof. R. door deze propaganda voor de beperking van de bevolkingstoename. Een nog groter deel der mensheid accepteert deze propaganda volgens morele maatstaven, waartegen hun godsdienst zich niet verzet. Dit dringt moeilijk door in de gedachtenwereld van iemand, die zich niet kan realiseren, dat zijn godsdienst er één is van verscheidene en bij velen niet het geringste gezag bezit als bevoegde instantie inzake het geoorloofde.

● *De geestelijke en wereldlijke macht.* In „De Volkskrant” van 31 Aug. lezen wij dat er een concordaat is gesloten tussen Spanje en de H. Stoel. Het is geheim gehouden. Waarom toch? Maar zoveel weet men er dan van, dat in Spanje niemand

gehinderd mag worden in de uitoefening van zijn individuele overtuigingen, ook indien deze niet-katholiek zijn. Wat is echter de praktijk? Verder geschiedt de benoeming van bisschoppen als volgt: De regering stelt zes kandidaten voor. Hieruit maakt het Vaticaan een keuze van drie. Van deze drie wijst de regering aan, wie aangesteld wordt. Capituleert hier het Vaticaan of is de Spaanse regering zo ongeëvenaard katholiek dat haar ook geestelijke benoemingen — want hier komt het op neer — worden toevertrouwd?

Van over de grenzen

Het was een — voor Hollandse begrippen — warme dag, 82°. Maar daar in New York noemde men het „mild” voor het begin van Juni. De Ethical Culture Society had mij, bij monde van zijn voorzitter, Prof. Dr. Horace Friess, (een der sprekers over „The humanization of man in society” op het 1e Internationaal Humanistisch Congres te Amsterdam, Aug. 1952) uitgenodigd om, nu ik toch in Amerika was, het een en ander te vertellen over het werk in Nederland. De bijeenkomst, die ongeveer 20 bezoekers telde, werd gehouden in het gebouw van de E.C.S., midden in de stad. Voortdurend mijn zakdoek hanterend om de uitwerking van de hitte enigszins te camoufleren, vertelde ik in een half uur over onze Zondagochtendbijeenkomsten, over de radio-uitzendingen, het ziekenhuis- en gevangeniswerk, de humanistische zorg voor de soldaten, enz. Onder de aanwezigen was ook Jerome Nathanson, lid van het organiserend comité van het Congres te Amsterdam, de Voorzitter van de Humanist Association in New York.

Na mijn inleiding volgde een levendige discussie, waarin men zijn bewondering uitsprak voor ons werk en de veelzijdigheid ervan. Hoewel de Ethical Culture Society reeds 76 jaar bestaat, zijn nog slechts enkele beperkte pogingen gedaan op maatschappelijk-opvoedkundig gebied. Belangrijk daaronder is het oprichten van een school op hum. grondslag en het organiseren van kampen, waar verschillende rassen elkaar ontmoeten (blanken, negers, Indianen). Dat dit laatste in de Verenigde Staten belangrijk is, waar het negerprobleem nog steeds een — zij het gematig-

MENS EN WERELD

is het orgaan van het Humanistisch Verbond. **Redactieraad:** H. Bonger, Dr J. C. Brandt Corstius, Ing. B. J. Max, Dr O. Noordenbos, Mr A. Stempels. **Adres Redactie:** Oranjelaan 38, Amersfoort. Copie vóór de 1e v. d. mnd. inzenden. — **Adres Administratie:** Bleyenburgerstraat 1, tel. 10163, Utrecht. Postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond te Utrecht. — **Advertentie-tarieven** op aanvraag. Kleine advertenties voor particulieren f 1,— per regel; kolombreedte 63 mm. — **Abonnementencondities:** Leden gratis, niet-leden: f 2,50 per jaar. Buitenland f 3,—. — **Prijs losse nummers** f 0,20. — Inlichtingen betr. lidmaatschap en aanmeldingsformulieren Humanistisch Verbond worden verstrekt door Centraal Bureau, Bleyenburgerstraat 1, Utrecht.

Poging tot een gesprek

Dr P. Clausing, De Mens in de Knoop. Een bevrijdende analyse van de geestelijke situatie van Kerk en Wereld. Leiden 1953. 336 blz., prijs geb. f 9,75.

Dit is een oprecht en ernstig boek over het geloof en de redelijke verantwoording daarvan, geschreven door een natuurwetenschappelijke onderzoeker, die niet geneigd is zijn wetenschappelijke kritiek ook maar een ogenblik het zwijgen op te leggen als het om geloofszaken gaat. Hij beoogt de positie van kerk en godsdienst voor de moderne mens en in de moderne wereld duidelijk te maken voor godsdienstigen en ongodsdienstigen; en hij doet het zo dat de eersten meer te verduren krijgen dan de laatsten. Het is in elk geval een zeer instructief boek voor wie de gedetailleerde en als regel exacte betoogtrant volgen wil. Het kan in ongodsdienstige kring heel wat misverstanden omtrent de godsdienst wegnemen, al zal het dunkt me er niet in slagen de principiële bezwaren te overwinnen. Het minst overtuigend is wel de poging om de unieke betekenis van de godsdienst voor de huidige geestelijke crisis duidelijk te maken; in het algemeen trouwens lijkt mij de aansluiting bij de maatschappelijke werkelijkheid het zwakste in dit werk. Maar ondanks deze bezwaren is het een boek dat ik de lezer die niet tegen een beetje moeite opziet, van harte wil aanbevelen, want het is een zeldzame en waarachtige poging tot een gesprek naar de diepste levensvragen op de basis van redelijke bezinning. Ik stel me

dan ook voor in enige artikelen wat dieper op de inhoud van dit omvangrijke werk in te gaan.

Werkelijkheid en mysterie.

Vooropgesteld moet worden, dat ook deze schrijver niet geheel ontkomt aan een veelvuldig optredend misverstand, als godsdienstige mensen pogen de verhouding van godsdienst en ongodsdienstigen te bepalen. Dit namelijk dat de afwijzing van de godsdienst op bijkomstige gronden zou geschieden. B.v. omdat Christenen zo vaak te kort zouden schieten in gewoon menselijk opzicht of omdat de Kerk zich veelal zo weinig gelegen heeft laten liggen aan de sociale nood, of zoals Clausing suggereert, omdat er zoveel godsdienstige richtingen zijn, die de buitenstaander de indruk zouden geven dat er maar wat gefantaseerd wordt. Dit mag nu allemaal een rol spelen, vooral bij eenvoudige geesten, die er allicht vele zijn, maar het enig echte en beslissende bezwaar is natuurlijk een heel ander: namelijk dat men de waarheid van het geloof niet vermag te erkennen, en het is terecht daarop dat de schrijver zijn aandacht richt.

Uitvoerig gaat hij daartoe in op het onderscheid dat gemaakt kan worden tussen de exacte en de culturele wetenschappen, de z.g. bèta- en alfa-vakken, en daarbij komen de alpha-mensen er niet te best af. Zij zijn het die maar wat fantaseren, terwijl de bèta-mensen gewend zijn zich te beroepen op ervaring en hun opvattingen te toetsen aan de werkelijkheid. Hoewel er in deze tegenstelling een kern van waar-

heid schuilt, is het toch niet onbelangrijk op te merken, dat precies dezelfde kritiek altijd wordt aangevoerd van humanistische zijde, ook van alpha-kant, maar dan tegen de theologen (en sommige filosofen) en die bedoelt de schrijver dan ook eigenlijk, hetgeen hij op pag. 230 vlgg. feitelijk ook toegeeft.

Aldus voorbereid stelt de auteur nu het criterium der werkelijkheid: Waarheid is een opvatting die berust op de onmiddellijke zekerheid dat iets werkelijk is; een opvatting dus die op werkelijkheid berust, daarvan uitvloeisel is en zekerheid bezit. En: „Als het om werkelijkheid gaat, dan is er in meerdere of mindere mate iets dat ons aangaat, waar wij mee te maken hebben, dat ons niet loslaat, waar wij niet afkomen en dat voor ons in enigerlei opzicht beslissend is.” Het is „...de existentiële bevinding van het aanwezig-zijn-van-iets.” Deze werkelijkheid is aanwijsbaar, letterlijk of overdrachtelijk; het geweten bijvoorbeeld, kan zo in overdrachtelijke zin als werkelijk worden aangewezen. Tot zover zal niemand dunkt me principieel bezwaar tegen dit uitgangspunt kunnen maken. Integendeel! Hiernaast echter voert de auteur nu ook een niet-aanwijsbare werkelijkheid in. Hij beroept zich hier toe o.a. op het spraakgebruik der filosofen, die wel van ware-werkelijkheid spreken, als ze bedoelen het eigenlijke wezen der dingen achter de verschijningsvorm. Daar is ook weinig tegen, als men maar beseft dat ware-werkelijkheid geen werkelijkheid is, maar een begrip, en wel een grensbegrip. Op dezelfde wijze als het begrip oneindig geen werkelijkheid aanduidt, maar de grens van ons denken over het eindige.

Toch hoeven hier onze wegen nog niet uiteen te gaan, want de wijze waarop de schrijver verder redeneert, is exact genoeg om hem te blijven volgen. Hij wijst er dan op dat de werkelijkheid zelf ons voor — voorlopig? — onoplosbare vraagtekens plaatst. Het doel van de appelpit is tot appelboom te worden. Wie heeft dat doel gesteld? Weliswaar kan ik dit gebruik van het woord doel niet helemaal accepteren, want de „doelmatigheid” in de natuur houdt nog geenszins in dat er door „iemand” een „doel” gesteld is, maar we kunnen het wel met de conclusie eens zijn, dat de bezinning op de werkelijkheid ons voortdurend voor vraagtekens stelt, die tenslotte niet redelijk te verklaren zijn. Overigens kan ik niet toegeven, dat we ons „het verheven doel van de bloeiende appelboom niet kunnen voorstellen als een zinloos toeval.” Maar ik heb weer geen overwegend bezwaar om het feit te erkennen dat de werkelijkheid heenwijst naar vraagtekens, die vertegenwoordigen wat achter die vraagtekens ligt: het mysterie. Temeer niet omdat Dr Clausing uitdrukkelijk stelt, dat deze „open” relaties „steeds open moeten blijven, waarbij het alleen maar een formele kwestie is of men dit

der dan vroeger — probleem is, spreekt duidelijk, wanneer men deze dingen daar hoort belichten. — Er is een goede samenwerking tussen de Ethical Union in de V.S. en de Humanist Association; beide beperken hun terreinen. De eerste is vooral geïnteresseerd in de maatschappelijke zijde van het Humanisme, terwijl de tweede meer een levensbeschouwelijk doel heeft, meer een vereniging is van mensen, die de moderne problemen willen bestuderen vanuit filosofisch humanistisch standpunt. Beide houden bezinningsbijeenkomsten, meestal op Zondagochtend.

Er woei een frisse wind vanuit de zee-armen van de Pacific toen ik een maand later het hoofdkwartier van de Humanist Association in Seattle (Wash.) bezocht. Daar berust de leiding bij een zakenman, John Dance, die enige bioscooptheaters bezit en mij met zijn secretaris, tevens secretaris van de Hum. beweging, een onderhoud van een uur toestond. De beweging in dit uiterst Noord-Westelijke deel van de Staten telt slechts 200 leden, maar

men beschikt over een eigen gebouw, waar curussen en lezingen worden gehouden. Uit de beschrijving die ik van een en ander kreeg, kon ik opmaken, dat het ceremonieel hierbij een niet te verwaarlozen factor is.

Men gaf mij, zowel in Seattle als in New York, belangrijke geschriften mee, waaronder „The Humanist”, het tijdschrift van de American Humanist Association, uitgegeven (onder redactie van Edwin H. Wilson, die ook ons congres te Amsterdam bezocht), een vooraanstaande plaats inneemt.

Hoewel het contact kort was, ondervond ik veel voldoening van dit samenzijn met geestverwanten in een ander deel van de wereld. Wanneer men weet, dat in U.S.A. ongeveer 50 % der bevolking niet bij enig kerkgenootschap is aangesloten, is het verwonderlijk, dat deze Hum. verenigingen niet meer leden tellen. Ik kreeg sterk de indruk, dat men hier meer de kracht zoekt in de intensiteit van het werk dan in uitbreiding.

J. BOLKESTEIN-KRAFT.

aanduidt door vraagtekens dan wel door het woord „mysterie”.

Mysterie en God.

Het mysterie — aldus opnieuw de schrijver — hoeft niet anders te zijn dan een verstandelijke vooronderstelling. Er zijn mensen die in de strikte zin van het woord „geloven” dat het in principe mogelijk zal zijn alle werkelijkheid nog eens te doorgronden en te begrijpen. Het zijn de irreligieuze naturen die bij het mysterie niet klein en stil, noch warm of koud worden. Zelf zou ik me daartoe niet willen rekenen, met dien verstande, dat ik me ook reeds bij de zeer alledaagse en kenbare werkelijkheid klein en stil dan wel warm of koud kan voelen. Of beter: ieder stukje werkelijkheid is doordrongen van mysterie als men de gave van het zich verwonderen nog niet verloren heeft. Ook voor mij is dus het mysterie iets dat mij existentieel raakt en treft. Ik heb er dus ook geen bezwaar tegen om het met een M als Mysterie te schrijven, mits dit niet inhoudt dat dit Mysterie daardoor wordt opgevat als een ding, een iets, maar blijft een begrip, waarin de ontoereikendheid van alle kennis en doorgronden wordt uitgedrukt.

Ook hierin kan ik met de schrijver meegaan, als hij zegt dat zij die in het Mysterie staan weten van ondoorgroendelijke bindingen, van macht die vanuit het Mysterie over de mens wordt uitgeoefend, maar ook dat dit alles symbolische taal is, en dat wij het Mysterie niet kunnen „kennen”. Daarvan moeten we vooral doordrongen zijn. De symbolische taal is een alsof-taal en geen aldus-taal. Uit symbolen laten zich nooit logische consequenties trekken; de motivering der symbool-taal ligt uitsluitend in de innerlijke klaarbaarheid.

Ik denk dat vele humanisten met mij deze gedachtengangen betrekkelijk gemakkelijk hebben kunnen volgen. Er zijn er wellicht onder die met een zekere voldoening hebben vastgesteld dat hun religieus-humanistische taak nog al dicht bij de godsdienstige overtuiging stond en die er wellicht een argument aan zouden willen ontleenen om het Mysterie God te noemen. Zo zijn er. Maar zij vergissen zich. Want geheel in overeenstemming met het algemene godsdienstige spraakgebruik stelt Dr Clausing nu uitdrukkelijk vast, dat het Mysterie niet God is. Het Mysterie is meer d.w.z. omvangrijker dan God en God is meer d.w.z. iets anders dan de bron van het zedelijke. Het zou goed zijn als wij allen dit in ons spraakgebruik wilden accepteren. God is „iemand”, n.l. de warme God van de Liefde, zij het volgens de schrijver — en daarin is hij typisch vrijzinnig — niet een almachtig God en evenmin de schepper van hemel en aarde. Dat kan ten hoogste een filosofische veronderstelling zijn, maar God zelf geeft dat nooit te verstaan.

In het Mysterie ontbreekt de Liefde; ik geloof dat het niet ontkend kan worden. Maar ik geloof dat men tekort doet aan

de volheid der ongodsdienstige religiositeit als men meent, dat de mens die „slechts” in het Mysterie staat niet verzoend kan wezen met het bestaan, ook als drenkeling in een koude donkere, woedende zee, ook als de bommen vallen. Anderzijds geef ik graag toe dat veel religieuze natuurmystiek aanleiding geeft tot deze verdenking van optimistische zoetelijkheid. Overigens hoeft men Dr Clausing niet te verwijten dat hij de ongodsdienstige mens niet ernstig neemt. Integendeel, en hij verwijt de kerk uitdrukkelijk dat zij maar al te vaak het goed van een waarachtige ongodsdienstige levensovertuiging, dat voor de betrokkene heilig is, volkomen ten onrechte bagatelliseert. „Op deze plaats”, aldus de schrijver (pag. 119), „moet nadrukkelijk worden gezegd, dat niet bewust God dienen geenszins betekent, dat men zonder opdracht in het leven zou staan. Integendeel, verreweg de meeste en speciaal voor aanstaande buitenkerkelijken zijn zich hun opdracht zeer goed bewust en handelen hier ook naar. Het blijkt eenvoudig een

feit te zijn, dat mystieke kennis van de herkomst van de opdracht geen voorwaarde — en helaas ook geen garantie — voor het goed volvoeren is.”

In overeenstemming hiermee is ook dat de auteur het zedelijke niet logisch ondergeschikt acht aan het Godsdienstige. Ook daarin is hij vrijzinnig. Overigens meent hij wel dat God er op een of andere wijze mee te maken heeft. „Maar dit berust niet op een speculatie in het verlengde van deze introspectieve weg, doch op het getuigenis van den mens die in... een bijzondere relatie tot God staat.” Daarover later meer. Het eerste wat ons thans moet bezig houden, is de vraag: hoe motiveert Dr Clausing het bestaan van God, als onderscheiden van het Mysterie? Dat immers moet de kern zijn van ieder gesprek over het geloof tussen godsdienstigen en ongodsdienstigen. De overwegingen die hij daartoe aanvoert en de consequenties waar het hem toe leidt, hoop ik in een volgend artikel te bespreken.

J. P. VAN PRAAG.

Humanisme in India

In de voorzomer bezocht ons de heer Das, een jong journalist uit India die tot de groep van de Radicale Humanisten behoort.

Op ons verzoek schreef hij een artikelje over het Radicale Humanisme in zijn land, dat nog zeer in zijn kinderschoenen staat.

Hier volgt het in de Nederlandse vertaling.

H. A. P.-S.

Zoals in vele andere landen heeft in India het godsdienstig humanisme reeds lang bestaan, maar het moderne humanisme, dat de mens centraal stelt, dat het heelal poogt te verklaren op redelijke grond, het humanisme, dat gebaseerd is op wetenschappelijke kennis en niet op het geloof, dat de mens in staat acht zedelijk te leven zonder bovennatuurlijke dwang — dit soort humanisme is van recente oorsprong.

Degenen die deze denkbeelden verkondigden en formuleerden staan bekend onder de naam van Radicale Humanisten. Totnutoe is hun beweging klein, maar hun ideeën worden door velen buiten hun kring gewaardeerd. Deze nieuwe filosofie ontstond ten dele uit de bijzondere politieke ervaringen en omstandigheden in India. Gedurende de oorlog waren de Radicale een politieke partij en voordien functioneerden zij als de radicale vleugel van de nationalistische partij, het Congres. In de tien jaren van hun bestaan en van hun politieke werkzaamheid was hun hoofddoel het scheppen van een democratische en een gelijkheid predikende maatschappij, waar de macht zou worden uitgeoefend door de gewone man en niet door de hogere standen. Het welslagen hiervan hing af van de weerklank die

dit programma zou vinden bij de achterlijke massa en van de middelen om dit te kunnen bereiken. Tot succes kwam het echter niet. Aan de ene kant waren velen tot de politiek gebracht door de religieus-politieke oproep van Ghandi. Zij waren geneigd in hun eeuwenoude houding van fatalisme, leidersaanbidding, gebrek aan initiatief en zelfvertrouwen te volharden. Parlementaire instellingen, die de Britten invoerden eer zij het land verlieten, bleven hierdoor zuiver formeel. Aan de andere kant werden er partijen opgericht, die, om de macht aan zich te trekken, de hulp van de onwetende kiezers zochten door op hun laagste hartstochten, hysterisch nationalisme, godsdienstige tegenstellingen of klassenhaat te speculeren. Het werd duidelijk dat bij gebrek aan een democratische traditie, die ten slotte gebaseerd is op intelligent onderscheidingsvermogen en niet op emoties en vooroordelen, deze regering slechts een caricatuur van een democratie kon zijn met het volk als pionnen in het spel om de macht.

Teneinde politieke en sociale democratie mogelijk te maken diende men ermee te beginnen, de gewone man op te voeden tot democratisch denken. Hem moest zelfbewustzijn en zelfvertrouwen ingeprint worden alsmede de verplichting met anderen samen te werken tot een gemeenschappelijk doel. Met andere woorden: De gewone Indiër, die in een hiernamaals gelooft, die hongersnood en overstromingen aan Gods wil toeschrijft en erin berust te volgen in plaats van initiatief te tonen, moest leren inzien dat hijzelf zijn lot in handen heeft en dat hij zijn eigen wereld

kan en moet maken. Dat is het wezen van het humanisme, toegepast op de maatschappij, en de radicalen realiseerden zich, dat slechts door het humanisme de democratie werkelijkheid kon worden.

Toegepast op de maatschappij, liggen in het humanisme twee grondstellingen: Ten eerste, de mens is de maat van alle dingen. Instellingen behoren niet goedgekeurd te worden omdat zij de belangen van gemeenschappen, zoals b.v. de staat, het volk of bepaalde klassen dienen, maar ze zijn slechts goed, in zoverre zij ten goede komen aan de individuen, waaruit deze gemeenschappen zijn samengesteld. Op zichzelf staat de maatschappij niet boven de mens, zij is niet meer dan haar individuen en zij bestaat alleen als middel tot hun welzijn.

Ten tweede: De mens is de voornaamste bewegende kracht in de geschiedenis — niet de goddelijke wil, noch de economische machten, noch enig geheimzinnig of theologisch principe. De mensheid herschept zichzelf in de loop der tijden in beperkte mate, zij kan geen wonderen doen en in deze zin is de menselijke wil niet absoluut vrij.

Maar de grenzen worden gedicteerd door de menselijke onvolmaaktheid van kennis en techniek. Nieuwe waarden en nieuwe beschavingen kunnen en zullen bijna zeker alleen door de mens geschapen worden. Dat is de enige verstandige conclusie die men uit de geschiedenis kan trekken. Nadat men eenmaal deze principes aanvaard had deden zich twee nieuwe vragen voor:

Ten eerste: hoe ze te gebruiken. Welke soort van instellingen, welk soort staat, wat voor economie, welke regeringsmethode zouden passen bij deze humanistische denkbeelden?

De Radicale Humanisten hebben veel over deze gemeenschappen nagedacht en een ontwerp voor hun ideale gemeenschap opgesteld. Maar zij dringen erop aan, dat humanistische instellingen zich moeten ontwikkelen op sociale basis. Sommigen kunnen zich ontwikkelen uit de reeds bestaande instellingen, anderen moeten van meet af opgericht worden.

HOOFDBESTUUR VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

Dagelijks Bestuur: Dr J. P. van Praag, voorzitter; Mr H. B. J. Waslander, vice-voorzitter; W. Coenders, secretaris; J. Bijleveld, penningmeester; H. Bongers, redacteur.
Adviseerende D.B.leden: Ir P. Schut, Prof. Dr G. Stuijveling, Prof. Dr Libbe van der Wal.

Leden: Mevr. C. Feringa-van Noord, Mevr. A. J. Groenman-Deinum, Prof. Dr T. T. Ten Have, Joh. Jansen, W. C. Koppenberg, Mevr. H. A. Polak-Schwarz, H. Redeker, E. Schabracq, G. Stellinga, Mr A. Stempels, Mr Dr J. In 't Veld.

Men kan niemand voorschrijven hoe dit te doen ofschoon men kan proberen ze in grote trekken te schetsen.

In de tweede plaats kunnen deze principes niet als vanzelfsprekend aangenomen worden. Een humanistische theorie der geschiedenis, een humanistische ethiek of metaphysica moeten filosofisch geformuleerd en gerechtvaardigd zijn als zij tegenover andere theorieën gesteld worden. Men moet zich realiseren dat vroegere vormen van humanisme mislukten doordat men weliswaar op de suprematie van de mens de nadruk legde, maar er niet in slaagde de mens zelf te verklaren. Daar de mens voor hun slechts lichaam was met een goddelijke vonk, verviel hun humanisme weer in godsdienst. Hetzelfde gebeurde met het 18de eeuwse rationalisme. Men kon de rede niet verklaren in biologische en psychologische termen, omdat die niet bestonden, en daarom werd het rationalisme vergoddelijkt in een godin.

De filosofie van het radicale humanisme probeert tot een integrale toenaadering te komen aangaande het begrip van

de wereld, opdat deze opnieuw gevormd zal kunnen worden.

De drang naar vrijheid in de mens wordt beschouwd als de voortzetting van de biologische strijd om het bestaan, maar dan in een zeer ontwikkelde en verrijkte vorm. Uit deze strijd ontwikkelde zich de rede, die ook het scheppen van de mensenmaatschappij mogelijk maakte. Wetten, noodzakelijk voor het collectief bestaan, werden ook onze zedewetten. Zo is de zedelijkheid en in oorsprong en in zijn rechtvaardiging, rationeel.

Ziehier enige voorbeelden van de conclusies van het Radicale Humanisme in de filosofische sfeer. In deze korte en oppervlakkige vorm kunnen zij gemakkelijk misverstaan worden. Maar er is genoeg literatuur voorhanden, die de verkeerde indrukken zeker zal uitwissen. Verwezen wordt naar „Reason, Romanticism and Revolution” en een brochure „Radical Humanism”, beide van de hand van M. N. Roy, verkrijgbaar bij: Renaissance Publishers, 15 Bankim Chatterjee Street, Calcutta, India.

S. K. DAS.

Na zeven jaar

In de maanden sinds het congres heeft het centrale apparaat zich diepgaand bezig gehouden met de organisatorische en geestelijke vragen waarvoor het Verbond zich na een in zekere zin stormachtige opbouw na zeven jaar geplaatst ziet. In een hele reeks mutaties moest — mede door het vertrek van Lips — worden voorzien. De vervulling van talloze functies in commissies en instellingen werd opnieuw geregeld. Met name werden ook maatregelen getroffen om de stichting Socrates volledig in werking te laten treden. Ook werd grote aandacht besteed aan het contact met de gemeenschappen. In elk geval zullen de D.B.-leden aan hun spreekbeurten zoveel mogelijk korte besprekingen met de gemeenschapsbestuuren verbinden. Ook zullen zij de gewestvergaderingen bijwonen als dit maar enigszins kan. Anderzijds is het van het grootste belang dat de gemeenschappen naar de gewestvergaderingen hun meest centrale man afvaardigen, en alle aandacht besteden aan het aldaar behandelde.

Zeer belangrijke plannen werden ontwikkeld op het gebied van de publiciteit. De plannen daaromtrent zullen de gemeenschappen via de T.K.C. van begin October bereiken. Deze plannen moeten gezien worden in het verband van een streven naar algehele verdieping en verbreding van ons werk. Verschillende commissies zijn werkzaam aan de problemen die zich aan ons opdringen. Met name zal ook de doorwerking van deze arbeid in de gemeenschappen aller aandacht vragen. Ook

hierover zal de T.K.C. van begin October zich moeten beraden. Daarbij zal ook de stijlvorming en de wijze waarop onze bijeenkomsten worden ingericht niet moeten worden vergeten.

Een laatste belangrijke punt van overweging is de kadervorming en de vergroting van de werfkracht. Alle nadruk dient te vallen op het zoeken van nieuwe medewerkers, ook in de gemeenschappen. De gedachte dient ingang te vinden, dat het H.V. recht heeft op tenminste twee jaar werfkracht van ieder lid opdat de lasten redelijk verdeeld kunnen worden. Een speciale documentatie ten behoeve van de kaderleden zal het „Nieuws” grotendeels vervangen. Dit alles zal op zichzelf reeds de werfkracht van het Verbond stimuleren. Daarnaast zij ieder lid een getuige van het humanisme in eigen omgeving en worde meer dan tot dusver ieder duidelijk gemaakt, dat de zaak van een eigen, volwaardige, scheppende levensovertuiging, de medewerking van iedere geestverwant en de offerbereidheid van alle leden vergt.

Dit zijn enkele belangrijke punten uit een nota van vier foliopagina's, die het centraal apparaat als werkplan heeft opgesteld. Zij zullen de hoofdschotel uitmaken van de T.K.C. van begin October en vervolgens in de gemeenschappen aan de orde moeten komen, niet in een sfeer van theoretische discussie, maar in een geest van constructieve activiteit, die ons in staat zal stellen, niet alleen het tot dusver bereikte te consolideren, maar zelfs op een geheel ander plan onze vleugels uit te slaan. De mogelijkheden liggen er toe; de gewestvergaderingen van het najaar zullen de start moeten zijn.

Het Internationale Congres voor Verdraagzaamheid

Men kent de aanleiding tot dit congres: de marteldood van Michel Servet, nu vier eeuwen geleden (27 October 1553). Twee malen werd de Spaanse theoloog, medicus en geograaf verbrand: eerst verbrandden de katholieken in Vienne zijn beeltenis, daarna de protestanten in Genève zijn lichaam. In het proces, dat te Genève aan de executie voorafging, stonden niet alleen twee persoonlijkheden tegenover elkaar, de jurist Calvijn en de medicus Servet, niet alleen twee verschillende opvattingen over het leerstuk der drie-eenheid, maar, in laatste instantie, twee geesteshoudingen: de strenge bijbelse dogmatiek tegenover de in humanisme en mystiek gewortelde „philosophia Christi”, de zichtbare kerk die pretendeert de waarheid te bezitten tegenover de onzichtbare kerk die de waarheid zoekt. Toch heeft dit ketterproces op zichzelf voor onze tijd weinig belangrijks meer. Immers, de theologische geschilpunten interesseren nog slechts de specialisten, en, wat de menselijke kant betreft: Calvijn's volgelingen hebben in 1903 op de plaats, waar de brandstapel van Servet stond, een „monument expiatoire” opgericht om te betuigen, hoezeer zij de dwaling van Calvijn, die de dwaling van zijn tijd was, betreuren. Neen, de verbranding van Servet was voor dit congres slechts de aanleiding; de grond was het protest, dat de dood van de Spanjaard te weeg bracht, het eerste principiële betoog tegen geloofsvervolgung, geschreven op het ogenblik, dat Europa, reeds gewend geraakt aan het moorddadig bedrijf der inquisitie, opgeschrikt werd door deze eerste uiting van onverdraagzaamheid van de protestanten, die zelf zo zeer van de inquisitie te lijden hadden. De man, die de moed had dit protest te uiten, was een van Calvijn's naaste medewerkers geweest, maar had met hem gebroken: Sebastiaan Castellio, hoogleraar in het Grieks aan de universiteit van Bazel. Het kleine boekje, dat hij enige maanden na de terechtstelling van Servet, in Maart 1554 onder pseudoniem verschijnen liet, werd de loot, waaruit een machtige boom zou groeien, die een van de grondpijlers van onze beschaving geworden is: de idee der verdraagzaamheid.

Ook ideeën hebben hun geschiedenis evenals landen, volken en instellingen, een geschiedenis, die niet minder grillig en dramatisch kan zijn dan de politieke of de economische historie. Een idee moet groeien, zijn weg vinden in de wereld, beproefd worden in de strijd der geesten. Castellio's onsterfelijke verdienste is het geweest de idee der verdraagzaamheid als eis in de menselijke samenleving geponeerd te hebben op het ogenblik, dat de godsdienstoorlogen Europa gingen teisteren en verscheuren. Daarbij pretendeer-

de hij allermint iets nieuws te verkondigen: Integendeel: zijn boekje bestond uit een nuchtere compilatie van citaten uit het Nieuwe Testament, de kerkvaders en vele andere theologen, waaronder Luther en Calvijn zelf niet ontbraken. Maar deze, schijnbaar zo onpersoonlijke verzameling werd het arsenaal, waaruit in de tijden, die volgden, de strijders voor verdraagzaamheid telkens weer hun wapens kwamen halen. Daarom begint de geschiedenis van de verdraagzaamheid bij Castellio en daarom mag men hem terecht noemen: de apostel der verdraagzaamheid.

De groei van het door Castellio geplante stekje tot de machtige boom met zijn vele vertakkingen is een lang en ingewikkeld proces geweest, dat niet in enkele woorden geschetst kan worden. Laten we niet vergeten, dat ons land daarbij een belangrijke rol gespeeld heeft. De Nederlandse protestanten gebruikten Castellio's argumenten in hun strijd tegen de katholieken, en later deden het de protestantse minderheden tegen de Calvinistische suprematie. Onze Coornhert herkende in Castellio een geestverwant; de Remonstranten steunden op zijn geschriften. Zijn invloed ondergingen ook de Socinianen, de Poolse broeders, die uit hun vaderland verdreven, hier te lande een toevlucht vonden op de doorreis naar Engeland en Amerika, waar zij de Unitarische kerk stichtten. Al werd Castellio zelf gaandeweg vergeten, het was bij zijn gedachtenwereld, dat denkers als Spinoza en Locke aanknoopten, toen zij tegen het eind van de 17e eeuw, bij de geboorte van de moderne tijd, de idee der verdraagzaamheid in de wijsbegeerte gingen funderen en daardoor nieuwe en ruimere perspectieven openden, die in de 18e eeuw door de filosofen der Verlichting verder verkend zouden worden.

De schoonste loot van deze stam groeide in het jonge Amerika: in de gemeenschappen van Unitariërs en Independenten ontloek de gedachte van de rechten van de mens als basis van de rechtsstaat. Dat onder de mensenrechten het recht van vrijheid van godsdienst, geweten en gedachte een ereplaats inneemt, is tenslotte een gevolg van de daad van Castellio. Zoals men weet, werden de rechten van de mens geconsacreerd door de Franse revolutie en vonden vandaar hun weg naar de Europese constituties. Thans zijn zij neergelegd in het handvest van de Verenigde Naties. 't Is een lange weg van het boekje van 1554 naar Lake Success, maar een weg, die eeh van de hartaderen is van onze cultuur.

Wie dit alles in vogelvlucht overziet, zal begrijpen, dat het congres te Genève zowel een historische als een ideële grondslag had. Dit kwam tot uiting in de orga-

nisatie, die berustte op de samenwerking van het comité Servet-Castellio, dat vooral de op dit gebied werkzame historici verenigde onder leiding van de Amsterdamse hoogleraar Dr B. Becker, met de „International Association for religious freedom”. 't Moet gezegd worden, dat men er in geslaagd is de beide doelstellingen op gelukkige en harmonische wijze te verenigen.

Voor al op historisch gebied lagen de voordrachten in de secties, waar o.a. spraken prof. Moreau-Reibel (Poitiers) over besprekingen van humanisten omstreeks 1550 over verdraagzaamheid, onze landgenoot Dr H. Enno van Gelder over het ontstaan van de idee der verdraagzaamheid, en Dr Jacquot (Parijs) over de Italiaanse theoloog Acontius. Bij de opening van het congres werd door prof. Becker aan de president van de I.A.R.F. overhandigd het eerste exemplaar van de bundel *Autour de Michel Servet et de Sébastien Castellion*, (uitgegeven door Tjeenk Willink te Haarlem), een verzameling van merendeels historische bijdragen onder redactie van de Amsterdamse hoogleraar. Gezamenlijk begaven de congressisten zich naar Castellio's geboorteplaats, het kleine Savooise bergdorpje Saint-Martin-du-Fresne, waar het bronzen relief te zijner ere, tijdens de bezetting door de Duitsers geroofd, door het comité hersteld was en nu plechtig onthuld werd met toespraken van prof. Becker en prof. Stanislas Kot, de bekende Poolse historicus. Indrukwekkend was de sobere plechtigheid te Champel op de plaats, waar Servet op de brandstapel stierf.

Naast deze manifestaties, waarbij de blik gericht was op de geschiedenis, stonden de plenaire zittingen van het congres die gehouden werden in de gebouwen om de Geneefse kathedraal Saint-Pierre, de kerk van Calvijn. Hier werd ruime aandacht geschonken aan de betekenis van de verdraagzaamheid voor de moderne wereld. Zo wees Dr Henri Babel op de verwantschap van Castellio's denkbeelden met de wijsbegeerte van Albert Schweitzer, die immers op eerbied voor het leven gebaseerd is. Een rijk en boeiend tafereel van de historische, religieuze en ethische componenten van de verdraagzaamheid ontwierp onze landgenoot prof. van Holk. Bizaroer belangrijk was het betoog van de Luikse hoogleraar Léon Halkin, omdat hier niet alleen een eminent kerkhistoricus maar tevens een gelovig katholiek aan het woord was. Ondanks talloze afdwalingen en menselijke fouten, waarvan de inquisitie de ergste is, ziet prof. Halkin in het Christendom en ook in de katholieke kerk een onmiskenbare ontwikkeling in de richting van verdraagzaamheid. Op praktisch en actueel terrein bewoog zich voor-

Hoe ben ik humanist geworden?

De artikeltjes onder de rubriek „Hoe ben ik humanist geworden?” gaven mij aanleiding in deze richting ook een bijdrage te leveren. Mijn opvoeding, mijn milieu, mijn eigen geestesgesteldheid en ervaringen op godsdienstig terrein, zijn evenzovele factoren, die eraan hebben medegewerkt, dat ik besloot lid te worden van het H.V.

Aanvankelijk werd ik Katholiek opgevoed, later werden mijn ouders Nederlands Herv., zij waren zoekers, en dit feit trok mijn belangstelling. Nadat ik enigszins had meegelopen in de sfeer van Katholicisme en Protestantisme, voldeed ook dit niet en ik, of liever gezegd wij, zochten weer op ander terrein.

Belangstelling voor politiek was er niet zozeer, daarom kwamen andere, kleinere godsdienstige groepen aan bod, zoals Hersteld Apostolisch, Jehova's Getuigen en zelfs hadden we enige tijd belangstelling voor een destijds nieuwe richting onder de Zevende dags Adventisten.

Al deze groepen leverden min of meer dezelfde ervaringen op: dogma en onverdraagzaamheid en steeds weer was er de noodzaak, ons hiervan af te wenden, hoewel ik me soms met hart en ziel aan een bepaalde groepering gaf.

En het enthousiasme, waarmee ik destijds een bepaalde opvatting diende is er de reden van, dat ik achteraf toch geen wraak- of haatgevoelens kon koesteren, althans niet van lange duur — jegens die groepen, waarvan ik deel uitmaakte, omdat zij medewerkten aan mijn vorming,

al het betoog van de Geneefse predikant André Bouvier, die wees op de onverdraagzaamheid op ieder gebied, die onze tijd te zien geeft: de tyrannie van het totalitarisme, het fanatisme van de Islam, de heksenjacht van MacCarthy enz. Alle sprekers waren het er over eens, dat de ware verdraagzaamheid onderscheiden moet worden van onverschilligheid, die meestal berust op angst en lafheid. Verdraagzaamheid is niet passief maar actief. Wie verdraagzaam is, heeft een eigen, positieve overtuiging, maar beseft, dat de menselijke vermogens beperkt zijn en de wereld vol tegenspraken. Daarom sluit hij zich niet op in zichzelf en schuwt niet het debat met andersdenkenden. Wie strijden wil voor actieve verdraagzaamheid en eerbied voor de menselijke persoonlijkheid, begint bij zichzelf.

Deze gedachte vormde de grondtoon van dit congres, waarbij weliswaar de nadruk viel op religieus gebied, maar waar de nog belangrijker wijsgerige, politieke en sociale aspecten van de idee der verdraagzaamheid allerm minst vergeten werden.

H. F. V.

zij mij menselijke zwakheden naast werkelijk humanitaire opvattingen en principieel vastheid te zien gaven.

Een godsbegrip werd me echter meer en meer vreemd, niet zozeer op grond van redelijke redenering, als wel omdat het niet in overeenstemming kon worden gebracht met mijn gevoel. En dit gevoel speelt bij mij een grote rol, ik kan niet louter rationalistisch denken en toen ik van het ene in het andere uiterste wilde vervallen en 'n trouw lezer werd van de „Vrijdenker” strandde ik weer en kon geen werkelijk lid worden omdat ik me niet bevrijden kon van een religieusiteit, wat wel niets meer met godsdienst te maken had, doch wat in kringen van de Dageraad, naar ik meende te begrijpen, vroeg of laat zou worden afgewezen.

Ik bracht enige jaren in Indonesië door, jaren die zeer vruchtbaar bleken wat de ontwikkeling van m'n gedachtengang betreft, doch die me meer deden bewegen naar politieke richting, tengevolge van de ervaringen aldaar en de bijzondere actualiteit die de gebeurtenissen op politiek terrein voor mij bezaten.

Doch na m'n terugkeer verflauwde m'n aandacht weer in die mate, dat het oude en bekende weer bovenkwam en ook om psychische moeilijkheden bewoog ik me op mijn manier op de terreinen van geschiedenis en wijsbegeerte, wat me op weg hielp naar een contact met het H.V.

Na veel twijfel, want ik was huiverig voor een opnieuw mezelf aansluiten bij een geestelijke richting, als ik het zo aanduiden mag, ging ik er toe over me aan te sluiten bij het H.V.

Met welk doel nu? Niet om humanist te worden, want naar m'n beste weten heb ik er steeds naar gestreefd humanist te zijn, al waren de praktische situaties niet altijd even gemakkelijk en deden en m'n jonkheid en bepaalde sentimenten de humanistische gezindheid soms geweld aan en vaak geheel van het toneel verdwijnen. Maar zij die dit lezen zijn mensen, en niets menselijks zal hun vreemd zijn.

Mijn werkelijke doel nu was dit. Steeds ben ik ervan overtuigd geweest, dat zij, die een gelijke gezindheid kunnen opbrengen, moeten samenwerken, om die gezindheid, zo niet uit te dragen, dan toch praktisch na te komen en te handhaven. En een humanistische gezindheid is de moeite van het handhaven waard, terwijl het H.V. m.i. vereist is in deze tijd, om allen, die de kerken verlaten hebben en op de tast verder leven, op te vangen en te behoeden voor nihilisme.

Dit alles brengt mij ertoe er nog even de nadruk op te leggen, wat ik van het H.V. verwacht. Dit n.l., dat het H.V. zich in de toekomst speciaal op de rondlopende

mens zal oriënteren, iets in de plaats zal stellen van zijn verloren vertrouwen in zijn God, en hem binnen het verbond de mogelijkheid zal moeten geven tot volkomen vrije gedachte.

Dit is wellicht ten overvloede opgemerkt, doch wij moeten bedenken dat het dogma zo makkelijk binnensluipt en mogen nooit onze ogen sluiten voor het gevaar, dat het ook binnen eigen kringen de kop zal opsteken. Een principiële houding zonder een schijn van dogmatisme is moeilijk te bereiken, en hieraan is het misschien te wijten dat men de beginselen van en in het bijzonder het gepraat binnen het verbond, zo vaak als vaag beoordeelt. Iets wat ik meer dan eens heb horen uiten vóór en tijdens m'n lidmaatschap, buiten het H.V., zowel als er binnen.

Niets is minder waar natuurlijk, wanneer men overweegt, welke moeilijkheden die boven omschreven houding met zich meebrengt, wanneer men ervaart bovendien, dat het meer een zaak is van aanvoelen dan van beredeneren.

M'n verwachtingen, die ik hier neerschreef met de bedoeling om m'n aanvankelijke aarzeling lid te worden van het H.V. in het juiste licht te stellen, zijn natuurlijk persoonlijk, en wellicht zullen ze mij hier of daar aanleiding geven tot het voelen van teleurstellingen. Zo lang men echter geen dogma's van stapel laat lopen, zal ik geen steen des aanstoots vinden, die groot genoeg is om die teleurstellingen ondragelijk te maken.

Dit is in grote lijnen de gang van zaken, voor zover het mij betreft, een gang die me min of meer logisch voorkomt, waarvan elke stap er een is geweest naar grotere vrijheid van gedachte. Zal het de laatste zijn? Neen, zeer zeker niet, ik ben nog geen 30, begin dus pas, naar maatstaven van anderen. Maar elke volgende stap hoop ik te kunnen doen met het jonge Verbond, waarvan de jeugdigheid en de geringe omvang de strijdbaarheid verhogen. Beide eigenschappen, jeugd en geringe omvang bekoren mij en doen me beseffen dat hier de mogelijkheid ligt om samen voort te gaan, samen te vallen en weer op te staan, samen..... omdat het alleen zo ijdel en onvruchtbaar is. Mag ik er tenslotte op wijzen, dat het die mogelijkheid is geweest welke voor mij reden was het H.V. niet te licht te bevinden en er mij bij aan te sluiten.

J. G. APPELMAN Jr.

**Het jaarlijks congres 1954
zal op 10 en 11 April
te Hilversum
worden gehouden**

Nogmaals:

Om onze plaats in de samenleving

Op mijn ingezonden stuk in het Juni-nummer ontving ik uiteraard veel commentaar, zowel rechtstreeks als via de Redactie, zowel instemmingen als afkeuringen. Een korte repliek mijnerzijds is dus gewenst. Vooraf ga een opmerking over de toon. Hebben de lieden, die aanstoot namen aan mijn toon, zich wel eens afgevraagd hoeveel aanstoot zij zelf gegeven hebben? Hoe vaak zij de voorstanders van de Westeuropese defensie, de vrienden van Amerika hebben gegriefd door hun onophoudelijke speldeprikken en vitterijen? Dat zij in onze ogen vage idealisten zijn, moet hun bekend zijn, en toch hebben zij juist daaraan de meeste aanstoot genomen. Ik vind de formulering zelf nogal gematigd; ik beschouw hen n.l. als lang niet domme idealisten, die van een m.i. verkeerde veronderstelling uitgaan en daardoor een gevaar vormen. Die m.i. verkeerde veronderstelling bestaat dan hierin, dat zij niet in de agressieve bedoelingen van het Russische blok geloven. Ik heb bovendien de mogelijkheid toegegeven, dat zij gelijk hebben en ik ongelijk. Hun goede bedoelingen trek ik niet in twijfel. Zij zullen er zich echter rekenschap van dienen te geven, dat er andere humanistische opvattingen tegenover de hunne bestaan. Dit nu hebben zij genegeerd, en daarmee hebben zij de andersdenkenden herhaalde malen gekwetst.

Intussen zal ik in dit stuk trachten, de ironie uit mijn stijl te weren ten eerste om niet nodeloos te grieven, ten tweede omdat ik bemerk heb dat ironie behalve ergernis ook onbegrip verwekt. Ik hoop dat we elkaar zo zullen verstaan.

Het al of niet geloven in agressieve bedoelingen van het Oostelijk blok is het kardinale punt; daarmee staat of valt in deze onze overtuiging. Wanneer men van mening is, dat Europa door deze bedreiging in levensgevaar verkeert, dan ziet men de noodzaak van de gemeenschappelijke defensie als een allesoverheersend belang, waarvoor alle andere dingen moeten wijken. Dan kan men zelfs uit opportunistisch conformisme worden, en samenwerking zoeken met richtingen en specialiteiten waartegen men persoonlijk ernstige bezwaren heeft.

Welnu, dat onze politici over deze dingen ook zo denken, dat zegt weliswaar niet alles, maar toch veel; ik althans voel mij hierdoor in mijn overtuiging gesterkt. Als ik ziek ben, dan heb ik meer vertrouwen in het oordeel van een dokter dan in dat van mijn buurman die ook wel eens iets over kwalen gelezen heeft. Een middelmatig vakman is deskundiger dan een belangstellend dilettant. Dit is de andere kant van het specialistenprobleem. Een verwijzing naar Multatuli's speciali-

teitenbestrijding heeft hier geen zin, want wij leven niet meer in 1870. En verder: wanneer men Europa in levensgevaar acht, dan gaat het niet meer om subtiele redeneringen, maar om het grote doel: het afwenden van het gevaar.

Wat Multatuli betreft: in onze tijd levend zou hij weinig vertrouwen hebben gehad in onze politici, maar tezamen met hen zou hij het communisme bestreden hebben, evenals zijn geestelijke erfgenamen Ter Braak, Du Perron en De Kadt dat deden!

En nu het andere punt. Noordenbos heeft het goed gezien: ik wil het H.V. inderdaad zien als een presentabele organisatie van buitenkerkelijken, die moet streven naar erkenning, representatie, een plaats in het nationale leven, en die sociaal-culturele arbeid te verrichten heeft. Dit alles acht ik van het allergrootste belang, en gezien de werkzaamheden der laatste jaren is dit ook de mening van ons Hoofdbestuur. Met een dergelijke organisatie zijn de belangen van buitenkerkelijk Nederland het best gediend: het gaat om onze gelijkberechtigtheid.

In dit streven geven wij onze tegenstanders zelf de wapens tegen ons in handen, wanneer in ons orgaan en in andere uitingen de door mij gesignaleerde tendenties gaan overheersen. Men kan niet aan de ene kant bepaalde rechten gaan opeisen, terwijl men aan de andere kant een ietwat extremistische indruk maakt. Men moet kiezen of delen, maar wanneer men zich werkelijk een plaats in de nationale samenleving wil verwerven, dan ontkomt men niet aan een zekere mate van conformisme. Geen enkele organisatie ontkomt hieraan.

Dit betekent niet, dat wij alles maar zouden moeten toejuichen en ons van elk kritisch oordeel moeten onthouden. *Onze kritiek mag echter niet eenzijdig gericht zijn*, en dat is thans het geval. Er heerst b.v. een onmiskenbaar anti-amerikaanse toon, die velen van ons onaangenaam aan doet. Wanneer men terecht kritiek uitoefent op McCarthy, dan geeft dit nog niet het recht om de U.S.A. een achterlijk gebied te noemen: er is ook nog een andere Amerika, waar men zich fel tegen het McCarthy-isme verzet; voor dat andere Amerika hebben vele humanisten eerbied en bewondering.

Bovendien zou ik dan graag ook wat aandacht besteed zien aan de gelijktijdige gebeurtenissen in O.-Duitsland, die duizendmaal erger waren; aan het heldhaftig verzet der Oostduitse arbeiders; aan de behandeling van de geallieerde krijsgesvangenen door Noord-Koreanen en Chinezen. Zijn dit soort gebeurtenissen minder verontrustend voor het humanistisch

geweten?

Ik beweer niet, dat het eenzijdig richten van het kritisch oordeel altijd bewust geschiedt, maar wel dat het in brede kringen binnen en buiten het Verbond aanstoot geeft; bovendien verwekt het een scheve indruk van het H.V., die ons naar buiten kwaad doet.

Aan de Redactie thans de taak, deze indruk weg te nemen.

G. W. HUYGENS.

IN MEMORIAM

G. F. C. Griss

in leven leraar aan het Coornhert
Gymnasium te Gouda

Privaat docent aan de Rijks-
universiteit te Utrecht.

Rustig zoals hij geleefd heeft, is op 2 Augustus Dr Griss te Naarden overleden. Niet heel velen in het Verbond hebben hem gekend, maar hij was niettemin een figuur in onze kring. Op de achtergrond, maar met een sterke persoonlijke invloed. De laatste jaren liet zijn gezondheid niet meer toe, dat hij zich actief met het humanisme bezighield, al heeft het tot het laatst toe zijn volle belangstelling gehad. Maar in zijn vroegere woonplaats, Gouda, is men zijn warme, wijze persoonlijkheid niet vergeten. Wie met hem in aanraking kwam, wist in hem een echt en volledig mens te ontmoeten, en bleef dankbaar voor de betekenis van deze ontmoeting.

Vlak na de oorlog, vrijwel nog voordat het moderne humanisme in Nederland vorm begon te krijgen, publiceerde hij zijn te weinig bekende geschriftje over Idealistische Filosofie een van de weinige pogingen om een principiële, filosofische vormgeving van het moderne humanisme te ontwerpen. Een poging die langs allerlei wegen invloed heeft gehad en nog heeft, ook al heeft het humanistische denken zich in veel opzichten op andere wijze ontwikkeld. Zo zal Griss als mens en als denker in onze herinnering blijven, niet alleen als een wegbereider, maar ook als één die in gelovige ernst reeds volledig iets verwerkelijkt heeft van een menselijkheid, die voortgaat ons te verwarmen, ook als is de drager er van niet meer in ons midden.

J. v. P.

Zomerschool over religieus humanisme

Deze bijeenkomst, georganiseerd te Amersfoort door de Intern. School voor Wijsbegeerte en het Hum. Verbond, verdient volgens tal van deelnemers meer aandacht dan er in een uiteraard beknopt gehouden verslag van het zomerwerk in ons blad aan kan worden gewijd. Voornamelijk hierom, omdat hier een ontmoetingspunt bleek te zijn, waar van humanistische en christelijke zijde met elkaar gesproken kon worden in alle openheid. Er moet meteen aan toegevoegd worden, dat de christelijke deelnemers niet bepaald het hoog-kerkelijke vertegenwoordigden. Maar wellicht kan dat ook nog eens komen.

De vraag naar wat religieus humanisme kan zijn werd hier van verschillende kanten belicht en op zulk een plan dat niet bij voorbaat de stekels werden opgezet tegen die woorden en begrippen, die gemeenlijk verwarde controversen oproepen. Misschien heeft tot vruchtbare discussie ook bijgedragen het feit dat deze zich nogal heeft bewogen om een denkwereld, van waaruit verbanden naar verschillende zijden mogelijk zijn, nl. die welke in het existentiële denken naar voren komt. Dit bleek bijv. duidelijk uit de voordracht van Kwee Swan Liat, die in deze denkwereld een mogelijkheid zag van een onderling beter verstaan (hij verwierp een voorbarig streven naar synthese) van het Westerse en Oosterse denken, in zover dit laatste, dat geen scheiding tussen wijsbegeerte en religie kent in de zin van het Westen, met de levensfilosofie van het Westen, waartoe het existentiële denken behoort, de meeste verwantschap bezit. De religie is in het Oosten een overschrijding van het vlak van het rationele denken, maar zoekt niet naar bepaalde conclusies, waarop het Westerse denken steeds is gericht, vraagt niet naar een houvast. In zoverre een humanisme, dat het afziet van metafysische zekerheden is het in de „beleving” van het onkenbare, in het niet-zoeken naar abstracte begrippen, een soort existentiële denken, dat zich richt op de mens. De betekenis van dit laatste kwam voortreffelijk tot uiting in het referaat van H. Wage, die als bezoeker van de zomerschool, ofschoon geen lid van het Hum. Verbond, bereid werd gevonden de tot onze teleurstelling verhinderde H. Redeker te vervangen als spreker over het existentiële denken en zijn (christelijk) existentialisme te ontvouwen.

Het zou mogelijkkerwijs een orthodoxe protestant of katholiek die zeer positief zijn belijdenis aanhangt, moeilijk zijn gevallen zich in deze discussies te mengen, waarin juist begrippen als God en zonde als ondiscutabel terzijde werden gesteld, zonder dat daarmee het gesprek verwaarde. De aandacht bleef bepaald op de

menselijke kant van het geloof, op de „eigen” waarheid van een ieder, niet „de” waarheid waaraan men deel zou kunnen hebben.

Lips had met zijn rede over de autonomie een goed begin gemaakt. Voor hem is de autonomie geen onafhankelijkheid, maar juist de mogelijkheid tot schepping in het besef van de afhankelijkheid van de eenheid, van het mysterie. De ervaring van de eenheid is religie. Autonomie is het vermogen een keuze te doen uit de veelvuldigheid van het leven gesteund door het besef van eenheid.

Prof. Clay sprak over de ontwikkeling van het religieuze humanisme en behandelde het wereldbeeld van de religieuze humanist, waarbij hij als religie beschreef de spanning welke in de mens ontstaat, indien hij enerzijds de nietigheid ervaart van zijn eigen bestaan tegenover de onvatbare kosmos, anderzijds de waarde van zijn eigen leven beseft en beleeft, dat het eigen leven hem alles is. Uit de rijkdom van zijn studie en nadenken heeft Prof. Clay nog gesproken over het evolutiebegrip en zijn toepassingen en tenslotte nog over het vraagstuk: geloof en rede.

Schrijver dezes heeft pogen aan te tonen dat binnen het humanisme het atheïsme — nog steeds met een slechte naam belast — in de geschiedenis van het denken vaak zo zuiverend heeft gewerkt en dat uit een religieuze schroom om het onbenoembare te benoemen, uit de ontoereikendheid van elke bepaling van het goddelijke een religieus atheïsme is voortgekomen dat uit het humanisme niet mag verdwijnen.

Het belang van deze samenkomst is geweest dat, zoals de heer Wage opmerkte, ons Verbond een tribune bleek te kunnen zijn (en ook moeten blijven) waarop vrij en open, met volstrekte erkenning van de waarde van ieders, persoonlijk beleefde, „waarheid”, een gesprek over 's mensen diepste aangelegenheden mogelijk is.

O. N.

Geestelijk Leven

De Zondagochtendlezingen in de rubriek Geestelijk Leven van het VARA-radioprogramma zullen vanaf October a.s. afwisselend plaats vinden van half tien tot kwart voor tien en van kwart voor tien tot tien uur.

Op 4 October en verder om de veertien dagen van 9.45 tot 10.00, op 11 October en verder om de veertien dagen van 9.30 tot 9.45.

IN MEMORIAM

P. A. Dietz

8 Aug. stierf de ook in het H.V. bekende spreker en schrijver Dr P. A. Dietz. Een kort, uiteraard gebrekkelijk woord over zijn geestelijke nalatenschap, lijkt mij de juiste wijze hem in „Mens en Wereld” te herdenken.

Wie Dietz als denker wil leren kennen grijpe allereerst naar „Wereldzicht der parapsychologie”. Hij was bioloog, op latere leeftijd heeft hij medicijnen gestudeerd en zich gespecialiseerd in de psychiatrie. Bij zondere aandacht heeft hij aan het wetenschappelijk onderzoek der „occulte” verschijnselen geschonken. Hij meende, dat zulk een onderzoek van belang zou blijken te zijn voor de wetenschap in het algemeen „omdat het vreemdsoortige het bestand onzer gedegen kennis doorbreekt en heilzame onrust verwekt, voorwaarde voor die vernieuwing, welke het kenmerk is van al het levende”. Deze woorden tekenen Dietz. Juist zo zocht hij naar de zin van het leven; open voor nieuwe mogelijkheden zich bewust van het voorlopige in de uitkomsten.

„Wereldzicht der Parapsychologie” is het boek, waarin hij op grond van een uitgebreid feitenmateriaal het innerlijk vrije en scheppende karakter van de menselijke persoonlijkheid poneert, het determinisme bestrijdt — de werkelijkheid gaat het streng-causale, het principieel-verklaarbare te boven — en waarin hij een religieus humanisme verdedigt. Hij weet van de cosmische eenheid, die aan al wat is ten grondslag ligt, ook van de mogelijkheid in eigen innerlijk het geworteld zijn in die eenheid te beleven. Toch laat hij het persoonlijke niet in die eenheid opgaan. De persoonlijkheid „is niet de tegenstelling maar de verwerkelijking van de cosmische eenheid in het bijzondere”.

Dietz is dood, zijn bijdrage tot het moderne denken leeft. Moge zij hun invloed in het H.V. blijvend doen gelden.

PR.

IN MEMORIAM J. TIELROOY

In de kring van het Humanistisch Verbond hebben wij, helaas, het overlijden te betreuren van Prof. dr J. Tielrooy, hoogleraar in de Franse taal en letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam en een actieve medewerker aan de arbeid van het Verbond.

Van de oprichting af van het Humanistisch Verbond is Prof. Tielrooy lid geweest en in de eerste jaren van ideële en praktische opbouw tevens Hoofdbestuurslid. Vele malen heeft hij in de gemeenschappen van het Verbond spreekbeurten vervuld.

In zijn wetenschappelijk werk boeiden hem uiteraard die onderwerpen het sterkst, waartoe hij als humanist zich aangetrokken voelde. Vele leden van het Verbond zullen de levensbeschrijving kennen, die hij gaf van de negentiende-eeuwse Franse schrijver Renan. Ook zijn opstellenbundel *Beschouwingen en Fantasiën* zal onder de leden bekend zijn. De veelzijdige werkzaamheid van Prof. Tielrooy sprak na de oorlog ook uit de leiding, die hij gaf aan het maandblad „Apollo”, gewijd aan literatuur en beeldende kunst, juist in een tijd dat het herstel en de herleving van het Nederlandse culturele leven om leiding vroeg.

Zo is thans weer een van de eerste leden van het Humanistisch Verbond ons ontvallen. Zijn nagedachtenis vervult ons met eerbied.

Mutaties

In zijn vergadering van eind Juni heeft het hoofdbestuur voorzien in de opvolging van Lips. Voor zijn vele vertegenwoordigende functies werden opvolgers onder de vrijwillige medewerkers gevonden. Zijn taak als organisatieleider werd overgenomen door F. v. d. Berkhof, die wel geen nadere introductie bij de leden behoeft. Het hoofdbestuur heeft groot vertrouwen in zijn evenwichtig beleid, zijn grote tact en zijn onuitputtelijke toewijding. Hiermee is aan het tijdelijk optreden van de heer Dahler als contactpersoon met de gemeenschappen een einde gekomen. De heer Dahler zal zich voortaan bezig houden met onze bemoeienissen inzake emigratie. Tenslotte wordt Van den Berkhoff als bureauchef per 1 September opgevolgd door de heer Slegt, terwijl Van den Berkhof als administrateur het algemeen toezicht op het bureau behoudt.

Help ons aan adressen

Zoals men weet, wordt er door de Emigratie Commissie van het Humanistisch Centrum „Mens en Wereld” steeds intensiever aan de arbeid voor de emigrerende Nederlanders deelgenomen. In het verband van de Algemene Emigratie Centrale (voorzitter M. A. Reinalda te Utrecht) wordt nu in een vijftien-tal plaatsen door humanisten deelgenomen aan het voorlichtingswerk van de emigrant. Natuurlijk staan we hierbij nog aan het begin en zal er nog heel wat moeten worden geploeterd voordat we all-round voorlichters op het zo brede terrein van de emigratie hebben, maar..... het is een zeldzaam boeiend terrein van werk! Vrijwel iedereen die er zich mee gaat bezighouden wordt er door gepakt en gaat zich inspannen voor de medeburger en diens gezin, die de grote stap aan het overwegen zijn, zo goed mogelijk ter zijde te staan.

Er is echter nog een groot en in dit werk uiterst belangrijk gebied, waar we de allereerste stappen nog maar ternauwernood gezet hebben. Dat is het vinden van contactpunten voor de buitenkerkelijken *in de immigratielanden zelf*. Het zou vanzelfsprekend een grote steun betekenen, wanneer we aan de vertrekende emigrant één of meer adressen konden meegeven, waar hij daarginds zou kunnen aankloppen. Om steun en raad te vinden, of misschien alleen maar voor een praatje en wat gezelligheid — vaak zo'n enorm belangrijk ding in de eerste moeilijke gewenningsperiode.

We moeten zien dat we langzaamaan een netwerk van vertrouwde contactpunten

ten opbouwen in de immigratielanden, zodat niet langer de niet-kerkelijk aangesloten emigrant het allemaal maar zelf moet uitzoeken, terwijl de anderen een gereede ontvangst vinden.

Natuurlijk is dat een grote opdracht. Daarom zouden we onze lezers willen vragen eens na te gaan *welke adressen van geëmigreerde geestverwanten en vrienden zij ons zouden kunnen geven*.

De emigratiecommissie kan dan met hen in correspondentie treden en trachten uit deze adressen een aantal vaste contactpunten te vinden.

Men wordt verzocht de adressen op te geven aan Mevrouw H. A. Polak-Schwartz, Oranje Nassaulaan 50, Amsterdam-Z.

Wij hopen over een tijdje te kunnen melden dat ons verzoek een goed resultaat heeft opgeleverd!

DE EMIGRATIE-COMMISSIE

ADOpteert een VACANTIEKIND!

Na onze verantwoording in het Juli-Augustus-nummer kwamen nog de volgende bijdragen binnen:

I. O.-L. te W. f 5,—; C. B. Z. te D. f 20,—; Dr H. J. B. te D. f 25,—; J. R. v. D. te 's-Gr. f 100,—; C. K. te S. f 5,—; C. V. N. en M. V. te A. f 5,—; A. M.-S. te A. f 5,—; J. P. G. te H. f 5,—; A. J. V. te A. f 2,50; P. P. te A. f 2,50; J. M. te A., H. J. S. te R., G. R. B. te 's-Gr., B. J. M. te V., Dr C. v. R. te B., J. v. d. W. te U., P. v. R. te R., Ir G. P. I. te E., R. S. te U., D. v. G. te 's-Gr., W. S. te E., D. W. te S., J. S. L. B. te B., P. F. G. d. Z. te R., M. A. L. te D., J. C. K. A. te 's-Gr. allen f 10,—.

Totaal f 837,97, incl. vorige verantwoording.

Afscheid van H. Lips

Nadat het Congres in Maart Lips reeds met een ovatie gehuldigd had, toen bleek dat hij per 1 Juli zou overgaan in dienst van het Thuisfront, heeft het hoofdbestuur eind Juni definitief afscheid van hem genomen. Definitief, en niet definitief. Want Lips blijft lid van de Commissie Practisch Humanisme en als zodanig direct bij het Verbondswerk betrokken. En daarmee mogen we ons gelukkig prijzen, want hij is een man van vele en belangrijke kwaliteiten. Ongetwijfeld heeft zijn hoekige natuur hem wel eens met deze en gene in conflict gebracht, maar dat zinkt g heel in het niet bij het vele en belangrijke dat het humanisme in Nederland aan hem te danken heeft.

Met grote bekwaamheid en nooit af-latend energie heeft hij sinds 1948 het gemeenschapsleven gestimuleerd en bezielde. Talloze gemeenschappen heeft hij opgericht, herhaaldelijk is hij in het gemeenschapswerk gedoken, en is de gemeenschapsbestuuren voorgegaan met huisbezoek en allerlei organisatorisch werk.

In de latere jaren heeft hij het Verbond bij ontelbare gelegenheden en instanties vertegenwoordigd, en met vele rapporten mede vorm gegeven aan het humanisme. Belangrijk waren zijn verdiensten voor het jeugdwerk en het zogenaamde praktisch humanisme. Het laatste jaar heeft hij helaas nogal gesukkeld met zijn gezondheid, waaronder zijn productiviteit — ongetwijfeld tot zijn grote ergernis — min of meer geleden heeft. Maar dat neemt niet weg dat zonder hem het humanisme er anders uitgezien zou hebben. Gelukkig is zijn gezondheid nu reeds geheel hersteld, zodat wij van zijn activiteit in zijn nieuwe werkkring (behalve algemeen raadsman van het Thuisfront, is hij thans ook wethouder van Amersfoort) hoge verwachtingen mogen koesteren. In Lips verliest het Verbond een energieke functionaris, maar het behoudt hem gelukkig als een vrijwillig medewerker, vol ideeën en initiatieven. Ook daarom kunnen wij ons verheugen over deze gang van zaken en Lips van ganser harte geluk wensen in zijn nieuwe functie.

J. P. VAN PRAAG.

Het Verbond z.b.b.h.h.

Ofschoon dit opschrift zonder twijfel irritant is voor hen, die de huidige lust tot afkorten niet kunnen waarderen is het toch een geschikte aankondiging voor beschouwingen, die als regel met binnenshuispraatjes worden betiteld.

De afgelopen maanden immers, die méér uit zin voor traditie dan uit werkelijkheidsbesef nog altijd hardnekkig zomermaanden werden genoemd, lieten zich hun daaraan ontleend voorrecht vakantie-maanden te zijn niet ontnemen en zo handelt deze rubriek ditmaal over het zijn-bezigheden-buitenshuis-hebbend Verbond.

Daar was in de eerste plaats het drietal familiekampen, dat een groot aantal humanisten bijeenbracht op een van de mooiste plekjes van Nederland. Voor het eerst in hun veeljarige geschiedenis werden deze kampen namelijk gehouden in het eigen vakantie-oord te Nunspeet.

Het mag dan zijn, dat dit oord met „De Ark” een naam is toebedeeld, die niet ieders instemming heeft kunnen verkrijgen, daarnaast heeft het zichzelf na nauwelijks een jaar exploitatie een naam bezorgd, die het reeds heeft gemaakt tot een van de meest gerenommeerde huizen, zoals het in deze branche pleegt te heten. Het is er goed om te toeven, de omgeving is fraai, de accommodatie welverzorgd en om deze roem te besluiten, de keuken van „De Ark” heeft wonderwel begrepen, dat de vakantie-ganger die het wisselvallig Nederlands klimaat heeft te ondergaan, graag in de maaltijden enige compensatie vindt voor de neerslachtige indruk, die het met pijnlijke nauwkeurigheid opgediste weerbericht, maar al te vaak weet te bewerkstelligen. Welnu, de materiële verzorging wordt in „De Ark” telkens weer tot een feestelijk gebeuren en menig sombere bui werd door het vakkundig optreden van Mevrouw Dimmendaal verjaagd.

Menigeen, zowel lid als niet-lid, heeft aan „De Ark” een onvergetelijke vakantie te danken, niet in het minst ook door de prettige, ongedwongen sfeer die er heerst. Zowel de vakantie-gangers, die graag tussen de mensen verkeren, als zij, die liever met rust worden gelaten kunnen er zich thuis voelen en dat mag voor een ark een hele prestatie worden genoemd. Het is alleen maar jammer, dat er voor de herfst, wanneer de omgeving beslist niet minder aantrekkelijk is, zich nog niet meer logé's hebben gemeld. Jammer voor de late vakantie-gangers, jammer ook voor de exploitatie van „De Ark”, die nog best enige baten kan gebruiken.

In „De Ark” dan kwamen ook de familie-kampen bijeen, die weer volledig het praedicaat geslaagd hebben verdiend, zoals ze dat trouwens aan hun reputatie ook wel verplicht zijn. Men weet het, de deelneming aan deze kampen staat open voor gehele gezinnen. Maar de naam familie-

kampen hebben zij eerder nog te danken aan het feit, dat de deelnemers zich al spoedig opgenomen voelen in één grote familie, die in dit geval dus meer op geestdan bloedverwantschap berust.

Nu zijn de veelheid en veelsoortigheid der belevenissen wel geschikt om de onderlinge verbondenheid te versterken, ook en niet minder, wanneer niet alles strikt volgens programma verliep. Speurtochten en oriënteringswandelingen waar het spoor de oriëntatie deed verliezen en de oriëntering op een dwaalspoor leidde, werden tot grotere triomfen naarmate de officiële opzet meer in het gedrang kwam. Hijgende maar voldaan werd dan de arkheuvel beklommen en nog lang gonsden de nabeschouwingen rond, tot iedereen er zich van overtuigd hield, dat door niemand en nergens oriënteringsfouten konden zijn gemaakt, hetgeen slechts kon dienen tot verduistering van het mysterie en tot verhoging van de algemene vreugde.

Maar niet alles was zo uitputtend. De omgeving werd ook grondig en rustig verkend, zandverstuivingen en heidevelden werden doorkruist en de avonden kregen eveneens een gevarieerde besteding. Verschillende inleidingen vroegen de aandacht, er werd ook en vooral onderling gediscussieerd, een forum trad op en dan waren er de traditionele Vrijdagavonden met iets van weemoed om het aanstaand vertrek, met de bonte programma's, verzorgd door de deelnemers zelf voor een welwillend en dankbaar publiek, dat in zijn geheel met de samenzang een flink stuk culturele zelf-verzorging presteerde. Het wilde trouwens best vloten met het zingen en het Hulshorster Zand inspireerde zelfs tot een gave spiritual. In dit opzicht vormde de laatste week met een volslagen zang- en lekespelgroep wel een hoogtepunt.

Het jeugdig element geeft steeds aan de familie-kampen een eigen bekoring. Dat hiervan bekoring kan worden gesproken zelfs door hen, die in hun vakantie de toch altijd lichtelijk luidruchtige kindervreugde wel eens willen ontlopen, is volledig te danken aan de voortreffelijke wijze, waarop de familie Hillman met haar medewerkers(sters) de moeilijke en vermoeiende functie van kinderleiding vervult. Geen deelnemer zou het verontschuldigen wanneer deze dankbare vermelding achterwege bleef, ondanks de moeite, die tal van vaders hadden om hun zoons aan het verstand te brengen, dat zij — weliswaar niet beschikkend over de in alle toonaarden door zoonlief bezongen gaven van Ome Gerrit („Hij kan alles en hij heeft overal verstand van”) — nochtans onmiddellijk na het familiekamp weer als hoofd van het gezin wilden worden beschouwd.

Met de familie-kampen was het cen-

trale zomerwerk niet aan het eind van zijn latijn. In de omgeving van Hattem werden een tweetal kinderkampen gehouden waarin veel werd verricht, waarvan het jonge gemoed opgetogen kan geraken, al was het alleen maar het kamperen in echte tenten. Spelenderwijs werd nog het een en ander opgestoken van planten en dieren en niet te vergeten van de velerlei stenen uit de Leemkule.

Er waren nog meer centrale activiteiten, o.m. de zomerschool, waarvan elders melding wordt gemaakt.

Maar niet alleen het centrale werk zocht zijn bezigheden buitenshuis. Ook gemeenschappen en gewesten trokken naar buiten. Zo organiseerde het gewest Zuid-Holland een autobustocht naar de Hoge Veluwe. De maaltijd werd in „De Ark” genuttigd tot ieders voldoening en ieder keerde opgetogen terug. De tocht moest zelfs herhaald worden voor een aantal leden, dat de eerste keer niet meekon. De traditionele familiedag in Duinrell bracht zeventig humanisten bijeen, die met elkaar een hoogst genoeglijke dag hadden. Er was geen overlagen en zwaarwichtig programma. Er werd gewandeld, gemusiceerd, gegoocheld zelfs en het contact tussen de leden van de verschillende gemeenschappen voer er wel bij.

Dat was ook het geval bij het eerste weekend, dat het gewest Utrecht in Soest hield, in combinatie met een landdag in de jeugdherberg „De F. de Bloem”. Dank zij een grondige voorbereiding beleefde het gewest Utrecht een hoogtepunt. Een gezellige sfeer op zichzelf valt niet te organiseren, maar wel kunnen de voorwaarden daartoe zo goed mogelijk vervuld worden en dat is Utrecht bijzonder goed gelukt. De belangstelling was groot en verheugend was ook het grote aantal jongeren, dat deelnam. Aan het gewest Utrecht zal het niet liggen, wanneer hier een goede traditie ontstaat.

Ondertussen staat „het seizoen” voor de deur en hebben tal van gemeenschapssecretarissen hun voorbereidende werk voltooid. Een ieder is van den buiten teruggekeerd en binnenshuis is weer bedrijvigheid. Hopen we hier van veel bedrijvigheid, van initiatief en fantasie melding te kunnen maken.

W. COENDERS.

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel „Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Secretaris W. DE HAAS, Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding geeft recht op toepassing van lage crematie-tarieven. Gezinscontributie f 3.— per jaar. De Vereniging bemiddelt voor gezinsverzekering op speciale voorwaarden.

**Alle gewenste inlichtingen: Hoofdkantoor
Riouwstr. 186, Tel. 554797, 'S-GRAVENHAGE.**

N.V. LEVENSVZERKERING MIJ.
AURORA Opgericht 1887
HERENGRACHT 62 - A'DAM - TEL. 47006-42878

RENTE-
KAPITAAL-
VOLKSVERZEKERINGEN

WIJ VESTIGEN UW AANDACHT OP ONZE
STUDIEVERZEKERINGEN

De Ark

Humanistisch Conferentie- en
Verantwoord te Nunspeet

Ideaal voor
conferentie's en congressen

100 bedden, stromend water,
centrale verwarming (in hoofdgebouw),
prima keuken.

Vraagt onze
speciale tarieven

Bespreking bij Hum. Conferentie-oord
„De Ark”, Belvédèrelaan 14, Nunspeet,
Telefoon K 3412-2404

HUMANISTISCH THUISFRONT

geeft advies, hulp en bijstand aan mili-
tair, gedemobiliseerden en hun
gezinnen.

Centraal Bureau: Hekelveld 16, A'dam-C.,
telefoon: 38583.

Wat leeft er onder
de jongeren?

DE LIBERTIJN

maandblad voor jongeren
uitgave: humanistische
jongeren gemeenschap

abonn.: f 1.50 per jaar

Neemt U eens een proefabonnement
voor het lopende jaar à f 0,75.

Redactie-secretariaat: IJzerstr. 46b,
Rotterdam-W.

Betalingen: postrekening 58.48.02
t.n.v. penningmeester H.J.G., Am-
sterdam.

Schriftelijke studie
in de
WIJSBEGEERTE

Cursus voor
beginnelingen en gevorderden

Gratis prospectus:
„Universitas”. P. C. Hooftlaan 55, Zeist

LECTUUR VOOR INDONESIE.

Zendt Uw gelezen maand- en weekbladen
naar onze 2e Secr. W. Dil, Tomaten-
straat 187, Den Haag. Wij zenden alles
dadelijk door. Ook studieboeken en ont-
spanningslectuur zijn zeer welkom.

Literatuurdienst Ver. Nederland—Indo-
nesië.

GEDIPLOMEERD KOK,

33 jaar, ervaren kok, ongehuwd, zag zich
gaarne geplaatst voor Internaat of kin-
der-tehuis, ook voor buitenland. Reeds
eerder in zeer bekend internaat werk-
zaam geweest. Prima getuigschriften en
inlichtingen. Brieven onder letter K ad-
vertentie-bureau LITTOOIJ & OLTHOFF,
Middelburg.

BUITEN WONEN

Aangeboden:

Vrij **Huisgedeelte**: twee kamers gemeubi-
leerd, gang, w.c., aparte ingang, stromend
water, stookgelegenheid, butagas. Met of
zonder pension. Te midden van de bossen.

Br. ond. no. S 2 bureau van dit blad.

Jong echtp. z.k. wenst 2 ongem. gestoff.
kamers m. kook- en stookgel. in A'dam.

Br. ond. nr. S 3 bur. v. d. blad.

Heer 43 j., schraal donker type 1.72 m.,
opgeruimd, vriendelijk, optimistisch ka-
rakter, vele interesses, zeer kleine mid-
denstand te Amsterdam

ZOEKT VRIENDSCHAP

met vriendelijke verdraagzame warm
voelende vrouw, die gezellig kokkerellen
kan en geen hoge financiële eisen stelt.

Brieven onder letter S 1 bur. v. d. blad.

Dame, Middelbare leeftijd, zacht karak-
ter, zoekt verzorging van huishouding bij
alleenwonende Heer of Dame.

Brieven onder letter S 5 bur. v. d. blad.

Dame, vermogend, zoekt dame (liefst
verpleegster) in het bezit van tien tot
vijftienduizend gulden contant om samen
rusthuis te beginnen.

Br. ond. no. S 4 bur. v. d. blad.

GEPENS. HOOFD-BOEKHOUDER

verzorgt correct Uw boekhouding en Uw
belastingzaken, tegen bill. vergoeding.
E.N.K.A.B. Postbus 4025 Rijswijk (Z.-H.).

Schildersbedrijf

H. MARISSSEN — AMSTERDAM
KRAMATWEG 33 — TEL. 50098.

Schilderwerk door geheel Nederland
ALLEEN DEGELIJK SCHILDERWERK.
(Lid Hum. Verb.)